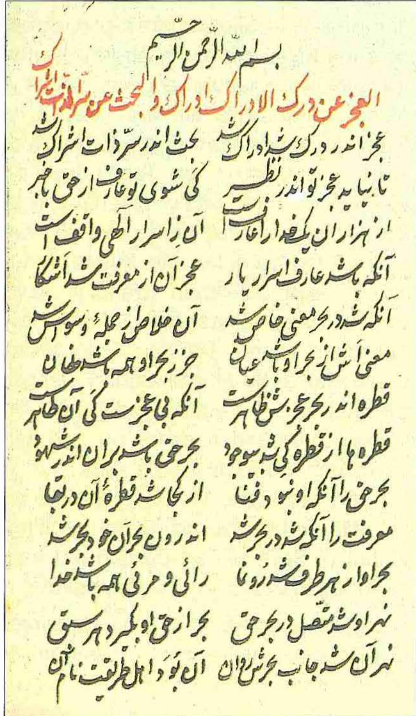
adını alan Bayramî Melâmîliği'ni temsil eden Bekir Reşad Efendi'ye (ö. 1875) intisap etti. Zâhiren Nakşibendî-Müceddidî olarak görünmekle birlikte Hamzavîliğin prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kaldı. Bekir Reşad Efendi'den sonra uzun yıllar İstanbul'da Hamzavî **kutb***u olarak tanındı. Üçüncü devre Melâmîliği adı verilen Nakşibendî Melâmîliği'nin kurucusu Muhammed Nûrü'l-Arabî İstanbul'a geldiğinde kendisini sık sık ziyaret ederek tarikatını Abdülkādir-i Belhî'ye tasdik ettirmek istediyse de münasebetleri dostluk çerçevesinde kaldı. Hamzavîlik Cumhuriyet döneminde oğlu Ahmed Muhtar'da (ö. 1933) kesintiye uğradı. Aralarında Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Ferruh Çelebi ve çelebilik makamını temsil eden Abdülhalim Çelebi gibi ileri gelen kişiler bulunmasına rağmen, Mevlevîler'in çoğu Abdülkādir-i Belhî'yi kutub kabul etmişlerdir.

Eserleri. 1. *Esrârü't-tevḥîd.* Mesnevi tarzında yazılmış 223 beyitlik Farsça bir eserdir. **İhvan***ından Selânik Valisi Mehmed Nâzım Paşa tarafından nazmen tercüme edilmiştir (İstanbul 1331). Müellif hattı nüsha *Sefînetü'l-evliyâ'*nın içinde yer almaktadır. 2. *Divan.* Şiirlerinde Gulâm-ı Kādir ve Belhî mahlaslarını kullanan Abdülkādir-i Belhî'nin Farsça, Çağatayca ve Anadolu Türkçesi'yle yazdığı şiirlerden meydana gelen büyük bir divanı vardır. Ancak bu şiirler edebiyat açısından değil, daha çok tasavuf bakımından önemlidir. Divanı dışındaki eserlerinde bulunan beyit sayısı ise otuz beş binin üzerindedir. 3. *Yenâbîʿu'l-ḥikem.* On bir bin beyitten meydana gelen bu tasavvufî eserin yazılışı 1902'de tamamlanmıştır. 4. *Künûzü'l-ʿârifîn.* Tasavvufî hal ve makamları açıklayan 5453 beyitlik Farsça mesnevi tarzında bir eser olup 1905'te yazılmıştır. 5. *Gülşen-i Esrâr.* 6876 beyitlik bir eserdir. A. Gölpınarlı'nın, Abdülkādir-i Belhî'nin oğlu Ahmed Muhtar'da gördüğünü söylediği yukarıda adı geçen dört eserin bugün nerede olduğu bilinmemektedir (bu eserler için bk. A. Gölpınarlı, s. 183-187). 6. *Sünûḥât-ı İlâhiyye ve İlhâmât-ı Rabbâniyye.* 2260 beyitten meydana gelen eserin Abdülkādir-i Belhî'nin kendi hattıyla olan nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (İbnülemin, nr. 3360). İbnülemin, adı geçen bu eserlerin dışında *Şems-i Raḫşân* ve *Şümûs-i Esrâr* adlı iki eseri daha olduğunu söyler. Abdülkādir-i Belhî'nin eserlerinin hepsi manzumdur.

Abdülkādir-i Belhî'nin *Sünûḥât-ı İlâhiyye ve İlhâmât-ı Rabbâniyye* adlı eserinin son sayfası (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3360)

بسم الله الرحمن الرحيم
العجز عن درک الادراک ادراک و البحث عن سر ذاته اشراک

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne,* II, 227-230; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri,* s. 7-8; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler,* İstanbul 1931, s. 182-187; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri,* İstanbul 1936-45, I, 229-233; Muharrem Hilmi Şenalp, "Eyüpsultan'da Şeyh Murad Külliyesi", *Lâle,* sy. 1, İstanbul 1982, s. 22-26; T. Yazıcı, "ʿAbd-al-Qāder Balkī", *EIr.,* I, 131-132.

 NİHAT AZAMAT

ABDÜLKĀDİR el-CEZÂİRÎ

(عبدالقادر الجزائرى)

(1808-1883)

İslâm mücahidi ve Cezayir emîri (1832-1847).

6 Eylül 1808'de Batı Cezayir'de Maasker şehri civarındaki bir zâviyede doğdu. Babası Muhyiddin, Hz. Hasan soyundan olup Kādirî şeyhlerindendi. Çocukluğunda ve gençliğinde sağlam bir din eğitimi gördüğü gibi silâh kullanmayı ve ata binmeyi de öğrendi. 1827'de babasıyla birlikte Mekke'ye giderek hacı oldu. Yurda dönüşünden az sonra, 1830 Temmuzunda Fransızlar Cezayir'i işgal ettiler ve ülkedeki üç yüz yıllık Türk idaresine son verdiler. Yerli Arap ve Berberî kabileleri, yabancı hâkimiyetine karşı koymak maksadıyla Şeyh Muhyiddin'i sultan ilân etmek istediler; fakat o yaşlılığını ileri sürdü ve bu vazifeden oğlu lehine feragat etti. Abdülkādir, Fas sultanının hükümdarlık hakkını tanıyarak, 22 Kasım 1832'de "emîrü'l-mü'minîn" unvanını aldı. Fas Sultanı Abdurrahman'ın halifesi sıfatıyla Fransızlar'a ve onlarla iş birliğinde bulunanlara karşı mücadeleye başladı. Kahramanlığı ve zekâsı sayesinde yerli kabileleri etrafına topladı, nüfuzunu Batı ve Orta Cezayir'e kadar genişletti. Büyük Sahra'nın bazı şeyhleri de ona tâbi oldular. Ocak 1831'de Fransız işgaline geçen Vahran'daki (Oran) kumandan Bugeaud ile 30 Mayıs 1837'de Tafna Antlaşması'nı imzalaması, onu memleketin üçte ikisine hâkim kıldı. Daha önce Maasker'de olan idare merkezini Tagdempt'e naklettikten sonra, İslâm esaslarına dayalı bir devlet kurmak için faaliyet gösterdi. Türkler zamanında birtakım mükellefiyetler karşılığında vergiden muaf tutulan Mehâzin kabilelerinin imtiyazlarını kaldırdı ve herkesten zekât topladı. Fas yoluyla İngiltere'den sağladığı top ve tüfeklerle düzenli bir ordu kurdu. Bu arada Fransızlar doğuda Osmanlı tâbiiyetini sürdüren ve kendilerine karşı direnen Ahmed Bey'i yenerek 1837 Ekiminde Kostantine şehrini zaptettiler. 1839 sonbaharında da Kabiliye bölgesine kadar genişlettiği nüfuzunu sınırlandırmak için Abdülkādir'le görüşmek istediler. Red cevabı alınca da kuvvet göndererek Cezayir'i Kostantine'ye bağlayan Bîbân Geçidi'ni ele geçirdiler. Buna karşı, 19 Kasımda "cihâd-ı mukaddes" ilân eden Abdülkādir, küçük fakat hareket kabiliyeti yüksek birliklerini Fransızlar üze-

Abdülkādir el-Cezâirî

rine sevketti. Ancak, 1840 Aralığında Cezayir umumi valiliğine tayin edilen Bugeaud, sayısı arttırılmış kuvvetlerini hasmının harp taktiğine uygun şekilde hazırladıktan sonra Abdülkādir ile savaşa girişti. Fransızlar Tagdempt, Maasker ve Tlemsen şehirlerini işgal ettiler. 16 Mayıs 1843'te emîrin seyyar ordugâhını bile bastılar. Abdülkādir Fas'a sığınmak zorunda kaldı. Peşini bırakmayan Bugeaud, 1844 Ağustosunda Isly'de Fas ordusunu yendi; 1844 Ekiminde imzalanan Tanca Antlaşması'yla Fas Sultanı Abdurrahman'ı, Abdülkādir'i desteklemekten vazgeçirdi. Bunun üzerine emîr Cezayir topraklarına döndü ve bir Fransız birliğini 1845 Ekiminde Şîdî-Brâhîm'de bozguna uğrattıysa da, gittikçe artan Fransız baskısı karşısında yerli kabilelerin kendisinden uzaklaştıklarını gördü. 1846 yazında çaresizlik içinde tekrar Fas'a sığındı. Sultanın kuvvetlerinin yenilmesi üzerine, 23 Aralık 1847'de Fransızlar'a teslim oldu. İskenderiye veya Akkâ'ya götürüleceğine dair verilen söze rağmen Fransa'da beş yıl esir olarak kaldı. 1852 Ekiminde serbest bırakılınca Osmanlı ülkesine giderek önce Bursa'da, 1855'ten itibaren de Şam'da oturdu. Siyasetle ilgisini kesmiş olduğundan vaktini ibadet ve ilimle geçirdi. Cebelilübnan'da patlak veren ve 1860 Temmuzunda Şam'a yayılan Dürzî İsyanı sırasında bizzat müdahalede bulunarak birçok hıristiyanı katliamdan kurtardı. 26 Mayıs 1883'te Şam'da öldü.

Abdülkādir cesur, akıllı ve dindar bir idareciydi. Fransızlar'la mücadelesinde askerlik kabiliyeti yanında siyasî maharetini de ispat etmiştir. Gerektiğinde sert davranmakla beraber, adaleti gözetirdi ve mizaç itibariyle merhametliydi. O aynı zamanda iyi bir şair, değerli bir fikir adamıydı. Şiirleri *Nüzhetü'l-ḫâṭır fî ḳarîzi'l-emîr ʿAbdülḳādir* adı ile Kahire'de basılmış, felsefî mahiyette *Ẕikrü'l-ʿâḳil ve tenbîhü'l-ġāfil* adlı kitabının da Arapça aslı Beyrut'ta, Fransızca tercümesi 1858'de Paris'te neşredilmiştir.

İbnü'l-Arabî tasavvufunun tesiri altında kalan Abdülkādir'i Cezayirliler millî kahraman tanırlar. Cezayir istiklâline kavuştuktan sonra kemikleri Cezayir'e nakledilerek şehidler kabristanına gömülmüştür. Ölümünün 100. yılı münasebetiyle kendisine ayrılan *Mecelletü't-Târîḫ*'in özel sayısında (*Centenaire de la Mort de l'Emir Abdelkader 1883-1983*, Alger 1983) hayatına, siyasî faaliyetlerine, eserlerine ve hakkında yazılanlara dair çeşitli makaleler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrâde-Hâriciye, nr. 4481, 4487, 4749, sene 1269; Ph. d'Estailleur—Chanteraine, *Abdel-Kader, l'Europe et l'Islam au XIXe siècle*, Paris 1847; C. Zeydan, *Meşâhîrü'ş-şarḳ*, Kahire 1902, I, 172-181; M. Emerit, *L'Algérie à l'époque d'Abd-el-Kader*, Paris 1951; Bassâm Asalî, *el-Emîr ʿAbdülḳādir el-Cezâʾirî*, Beyrut 1986; Pessah Shinar, "ʿAbd al-Qadir and ʿAbd al-Karīm Religious Influences on Their Thought and Action", *AASt.*, I (1965), s. 139-174; A. Temimi, "L'Emir 'Abd el-kader a Damas, 1855-1861", *RHM*, VI (1979), s. 107-115; G. Yver, "Abdülkadir", *İA*, I, 85-87; Ph. De Cossé—Brissac, "ʿAbd al-Ḳādir b. Muḥyi al-Dīn", *EI²* (İng.), I, 67-68; C. R. A., "ʿAbd el-Ḳader", *EUn.*, I, 12-13.

ERCÜMENT KURAN

ABDÜLKĀDİR ed-DİHLEVÎ

(عبدالقادر الدهلوى)

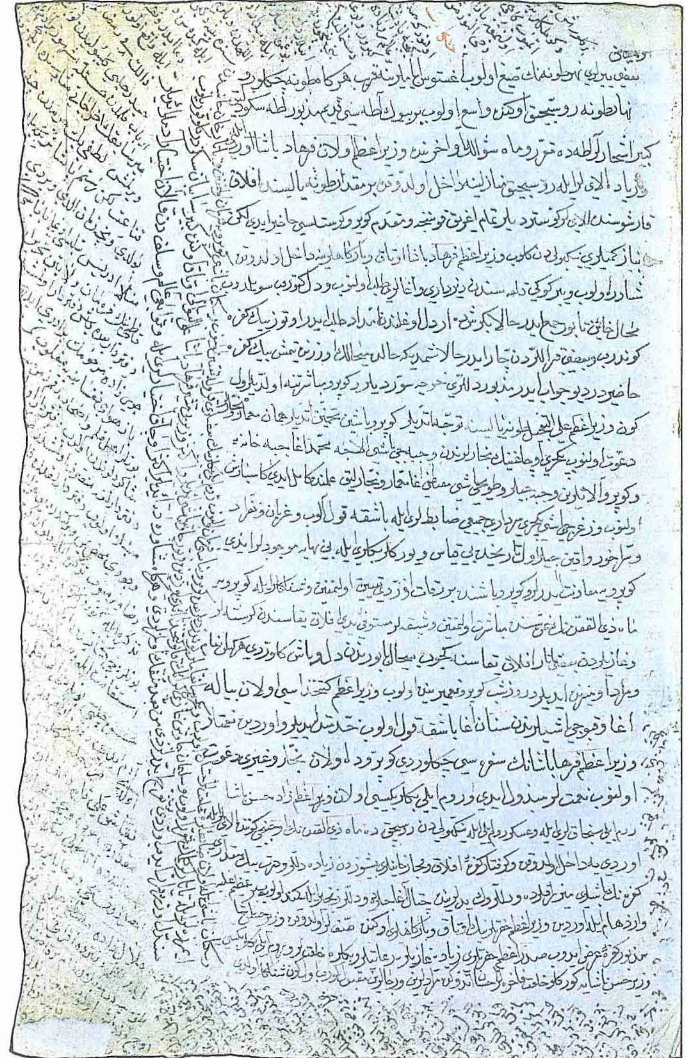
(bk. DİHLEVÎ, Abdülkādir b. Ahmed).

ABDÜLKADİR EFENDİ, Topçular kâtibi

(ö. 1054/1644 [?])

Osmanlı tarihçisi.

Hayatı hakkında, eserinde kendisiyle ilgili olarak yazdıkları dışında fazla bilgi yoktur. Kâtip Çelebi *Fezleke*'sinde adını Abdülkadir olarak zikretmiş ve bu adla tanınmış olmakla beraber, kendisi *Târih*'inde dolaylı olarak Kadri adını kullanmakta, arşiv vesikalarında da adı Kadri olarak geçmektedir (BA, *MAD*, nr. 2307, 2514). *Târih*'inden anlaşıldığına göre, 1595'te topçular kâtibi, ertesi yıl topçu bölükbaşısı oldu. Eğri'nin fethi, Kanije müdafaası ve İstolni-Belgrad'ın geri alınışında bulundu. 1607'de sol ulûfeciler (bk. ULÛFECİYÂN) kâtibi, daha sonra arpa kâtibi (bk. ARPA EMİNİ) oldu. 1621'de Hotin Muharebesi'ne katıldı; dönüşte cephanenin İsakça İskelesi'ne

Topçular kâtibi Abdülkadir Efendi'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eserinin bir sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2151)